

Tartu Ülikooli raamatukogu koolikirjade kataloog (koostatud kuni 1944)

Pass kataloogile nr 35¹

I. Kataloogi ülesanne ja tähtsus

Koolikirjade sedelkataloog võimaldab linnade ja asutuste järgi leida peamiselt dissertatsioonide kogus asuvaid, kuni aastani 1944 (incl.) nii Eestis kui ka mujal maailmas välja antud koolide ametkondlikke materjale: koolide tegevust ja õppetööd korraldavad ning kajastavad materjale, õppekavasid, programme, aruandeid jms (pärast 1944. a ilmunud samalaadseid materjale peegeldavad perioodika kataloogid). Kataloogi kaudu on võimalik saada infot 19. sajandi ja 20. sajandi 1. poole nii Eesti kui ka muu maailma kooli- ja kultuuriajaloo, samuti Tartu ülikooli rahvusvaheliste sidemete kohta.

II. Kataloogi asukoht

Kataloog asub kaart- ja sedelkataloogide ruumis. Kataloog on ka digiteeritud ning leitav TÜ raamatukogu digiteeritud kataloogide kogus „EMIL - digiteeritud kataloogid“.

III. Suurus

1988. aastal ilmunud „TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogisüsteemi juhis“ on kataloogi suurusena fikseeritud 1700 sedelit, need asuvad 5 karbis.

IV. Sisu

1. Kirjanduse laadi järgi: koolide tegevust ja õppetööd korraldavad ning kajastavad materjalid, koolide õppekavad, aruanded, programmid jms.
2. Keele järgi: põhiliselt saksakeelsed, kuid materjale leidub ka paljudes muudes keeltes, kuna raamatukogul leidis vahetuspartnereid üle maailma.
3. Ilmumiskoha järgi: olenemata ilmumiskohast
4. Ilmumisaasta järgi: kuni 1944. a (incl).
5. Kogude järgi: kataloog peegeldab põhiliselt dissertatsioonide kogus olevaid koolikirju, osaliselt ka hiljem Estica kogusse üle viidud materjale.

V. Kirje

Vormiliselt:

Kirjed on sedelitele kirjutatud käsitsi, musta tindiga, tihti kalligraafilise, kuid mõnikord ka üsna raskesti loetava käekirjaga. Osades kirjetes on tehtud hilisemaid täiendusi: selguse huvides on pealkirjas esinev asutuse nimi alla joonitud, linna nimetuse kõrvale on lisatud asutuse nimi, kui seda seal varem pole olnud. Ka on esialgsete linnanimedede kõrvale kirjutatud hilisem, üldkasutatav linnanimi (näit: /Reval/ Tallinn). Raskesti loetava käekirja puhul on järjestuse aluseks oleva sõna kohale kirjutatud pliiatsiga loetav vorm. Hiljem lisatud märkuste puhul on enamasti kasutatud loetavat raamatukogunduslikku käekirja. Üksikutel juhtudel on kasutatud ka trükitud kirjete väljalõikeid, mis saadi 1880. aastatel Saksamaal ja Prantsusmaal ilmuma hakanud spetsiaalsetest aastabibliograafiatest, kus kirjed olidki trükitud vaid lehe ühele poolele, mõeldud väljalõikamiseks ja sedelile või kaardile kleepimiseks.

---

¹TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogisüsteemi juht. Tartu, 1988

Kuna aegade jooksul on linnade nimed muutunud, siis on kataloogi lisatud viitesedelid, mis viitavad ühtlustatud linnade nimetusele (näit: Tiflis vt. Thbilisi ; Tilsit vt. Sovetsk).

Sedeli ülal keskel on järjenumbriline *kohaviit*, mille järgi on väljaanne hoidlast leitav (näit: 35788). Kui trükis on hiljem üle viidud Estica kogusse või on eksemplare juurde saadud ja muudesse kogudesse paigutatud, siis on kas dissertatsioonide kogu kohaviit maha kriipsutatud ja asemele kirjutatud Estica kohaviit või lisatud kirjesse ka Estica vm kohaviit (näit: 56460 ; Est A-488 ; Hsm A-0602). Mõnedes kirjetes on sedeli alläärde märgitud rooma numbrites osakonna number, vastavalt toleaeegsele liigitussüsteemile. Enamasti on see VII, mis tähistab pedagoogika liiki. Kui kirje on sisestatud e-kataloogi ESTER, siis on sedeli alläärde kirjutatud rohelise markeriga suur A.

Sisuliselt:

19. saj. keskel, kui alustati akadeemiliste- ja koolikirjade kataloogimist, ei kasutatud ühtseid kataloogimisreegleid, aluseks võeti väljaande tiitelleht, millelt andmed sedelile kanti.

Kirje koostamisel tõsteti esikohale *linna nimi*, kus vastav asutus asus ja seejärel *asutuse nimetus* (näit: /Trier/ Realschule ; /Reval/ Ritter- und Domschule). Linna nimi on mõnedel juhtudel sulgudes, mõnikord eraldatud asutusest kaldkriipsuga, mõnikord on asutus ka linna nime alla kirjutatud. Venekeelsete kirjete linnade nimed on kirjetes väga erineval kujul – nii ladina kui slaavi šriftis (näit: St. Petersburg, С.-Петербургъ, С. П. Бургъ), kuid venekeelsed kirjed on järjestatud koos muude võõrkeelsete kirjetega ühtse ladina tähestiku järgi. Venekeelsetele kirjetele on iseloomulik, et sageli pole nendes asutus eraldi linna nime järel välja toodud, vaid see esineb vaid pealkirjas ja on seal (hiljem?) värvilise pliatsiga alla joonitud (näit: [St.Petersburg.] Очеркъ истории Музеевъ Имп. Академии наукъ).

Järgmistel ridadel näidati ära *pealkiri* ja *pealkirja täiendandmed*. Pärast pealkirja märgiti järgmisele reale paremale poole *ilmumiskoht*, *-aasta ja formaat* kraadides (8° ; 4°).

Perioodiliselt ilmunud koolikirjade puhul (aastaruanded jms) on kirjes allpool näidatud, milliste aastate materjal raamatukogus leidub.

VI. Kataloogi ülesehitus

Kataloogis on sedelid järjestatud linnade nimede (asutuste asukohtade) ja asutuste järgi tähestikjärjestuses. Linnade nimed on toodud enamasti ladina tähestikus. Mõnedel juhtudel, kui linna nimi on kirjutatud slaavi tähestikus, siis asub see ikkagi ühtses ladina alfabeedis.

Sedelite järjestamisel on kasutatud nn preisi järjestusreegleid (need on leitavad kataloogide ruumis ja ka digiteeritud kataloogide juures). Järjestuse aluseks on järgmine ladina tähestik:

a b c č d e f g h i j k l m n o p q r s š t u v w x y z ž õ, ä=ae, ö=oe, ü=ue.

Kataloog sisaldab põhi- ja viitesedeleid. Põhisedelid on koostatud linna, asutuse ja pealkirja järgi. Viitesedelid on koostatud linnade nimetustele - erinevatelt nimevormidelt viidatakse kataloogis kasutatavale ühtsele nimevormile (näit: Dorpat v. Tartu ; Jurjew v. Tartu).

Jätkväljaannete puhul on koostatud koondkirje.

VII. Kataloogi vormistus

Kataloog asub 5 raamatukujulises, liikuva esikaanega karbis. Karpide mõõdud on: 22 cm (kõrgus) x 15 cm (laius) x 6 cm (sügavus), need on valmistatud tugevast papist, spetsiaalselt raamatukogu jaoks sedelite hoidmiseks. Karbid on riiulitele paigutatud püstasendis, kusjuures sedelite väljalangemist takistab karbi allservas olev kinnine eessein. Karbi ülaserb on tolmu kaitseks kaetud liikuva plaadiga. Karbi selja keskossa on kleebitud silt (5,5x6,5) kirjaga: Sammlung von Schul-Schriften). Karbi selja allosasse on kleebitud silt (5x6,5 cm), millele on märgitud karbi järjekorranumber, selle alla linnade nimede algustähed (näit: S-Z), nii on

võimalik leida kirjeid otsitava linna kohta. Kuna karpid on vanad, siis on need praegu osaliselt lagunened ja kehvast seisus. Karpides asuvad enamasti 18x11 cm suurused lahtised sedelid. Kataloog sisaldab nii põhikirjeid kui ka viitesedeleid ühtlustatud linnanimedele. Kataloogi kasutamise hõlbustamiseks on hiljem lisatud karpidesse piklikud, karpist välja ulatuvad vahesedelid suurtähega, millega algavad linnade nimed. Kataloogi juurde kuulub ka väike silt laudi äärel, karpide all "Koolikirjade kataloog (-1944) Official materials of educational institutions (-1944)".

VIII. Kataloogi ajalugu

Kataloogi koostamise ja täiendamisega on tegeldud 19. sajandi keskpaigast kuni aastani 1944 (incl.). Ilma suurema-põhjalikuma uurimistöeta on võimalik välja tuua vaid mõningaid arenguhooni selle ajaloos.

19. sajand

Kataloogi loomise algus jääb küll 19. saj keskpaika ja teise poolde, kuid eeltööd erinevate koolide väljaannete kogumise näol, mis tekitas hiljem võimaluse ja vajaduse vastava kataloogi loomiseks, algasid juba 19. sajandi esimesel poolel.

19. sajandi keskel algas TÜ raamatukogu kataloogisüsteemi arengus uus etapp – hakati kasutama paindlikku, lahtistel sedelitel tähestikulise kataloogi vormi. Puudub info koolikirjade kataloogi täpse algusaja kohta ja selle kohta, kas selle loomist alustati samaaegselt akadeemiliste kirjade kataloogi loomisega või hiljem või asusid koolikirjad esialgu ühes kataloogis koos akadeemiliste kirjadega. Karl Weltmanni poolt 1920. aasta aprillis koostatud raamatukogus leiduvate kataloogide loendis on koolikirjade kataloog (Schul-Schriften) igatahes omaette kataloogina juba fikseeritud.

Koolikirjade kataloogist suure osa moodustavad nn juhuväljaanded, mida juba Keiserliku Tartu Ülikooli algusest alates välja anti, peamiselt saksa ja ladina keeles. Nendeks olid peamiselt riiklike ja kultuurilooliste tähtpäevade puhul trükitud ilmunud aktusekõned, mis kujutasid endast tolleaegsete tavade kohaselt teadusliku sisuga ettekandeid. Sellised nn juhuväljaanded levisid esialgu ainult ülikooli õppejõudude ja üliõpilaste hulgas. 1840. aastatest suunati neid müügile kohalikesse raamatukauplustesse, 1850. aastatest ka tasuta Tartu õpperingkonna gümnaasiumidele ja kreiskoolidele. 1876. aastal tsentraliseeriti Saksamaal kooliprogrammide vahetamine, samal aastal astus vahetajate ringi ka Tartu ülikool, vahetamise asjaajamine jäi raamatukogu ülesandeks. 1870. aastatest alates hakatigi neid Eesti koolide väljaandeid regulaarselt vahetama Saksamaa gümnaasiumide ja reaalkoolide aastaaruannete vastu. Eriti aktiivselt arenes selliste publikatsioonide vahetamine 1865-1917. Kooliprogrammides sisalduv teadusliku sisuga kirjutis andis neile püsivama väärtuse ja tegi nad nõutavaks trükiseliigiks ka teaduslikes ringkondades.

20. sajandi 1. pool

Tõenäoliselt evakueeriti ka koolikirjade kataloog koos teiste sedelkataloogidega 1915-1917. aastatel Kesk-Venemaale, Voroneži, kust 1920. a sügisel, pärast sõja lõppu Tartusse tagasi toodi. 1920. aastast raamatukogu juhatajaks saanud F. Puksoo hindas raamatukogu kataloogide süsteemi ja otsustas jätkata sedelkataloogide, muuhulgas ka koolikirjade kataloogi koostamist, see töö jätkus kuni 1944. aastani (incl).

21. sajandi algus

Kataloogi kasutamise hõlbustamiseks lisas E. Loorits 2010. aastatel kataloogi ka viitesedelid linnanimetustele.

IX. Kataloogi kajastumine e-kataloogis ESTER

Kataloog kajastub e-kataloogis ESTER vaid osaliselt. 21. sajandi kahel esimesel kümnendil sisestati Eesti linnadega seotud õppeasutuste koolikirjad, need on leitavad pealkirja "Koolikirjad" järgi.

Kataloog on ka digiteeritud ja on leitav digiteeritud kataloogide kogus "EMIL – digiteeritud kataloogid".

X. Kataloogi säilitamisotsus

15.02.2016 toimunud kaart- ja sedelkataloogide säilitamise töögrupi koosolekul otsustati, et kuna kataloogi sisu kajastub e-kataloogis ESTER vaid osaliselt ja kataloogil on suur ajalooline väärtus, siis koolikirjade sedelkataloog säilitatakse alaliselt ja jääb lugejate kasutusse.

XI. Kirjandus:

1. Dubjeva, L. Kogude avamine kataloogides Tartu Ülikooli raamatukogus 19. sajandil ja 20. sajandi algul // Tartu Ülikooli Raamatukogu töid. XI. Tartu, 2000. Lk 184-211.
2. Dubjeva, L. TÜR-i kataloogid 19. sajandil ja 20. sajandi algul // Raamatukogu. 1999/3. Lk 13-17.
3. Parmas, R. Publikatsioonide vahetamine Tartu Ülikoolis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul // Teadusliku raamatukogu töid. II. Tartu, 1969. Lk 27-93.
4. Tiirmaa, P., Loorits, E. Tartu ülikooli raamatukogu kataloogisüsteemi kujunemisest 1802.-1857. a. // Raamatukogu ajaloo küsimusi : TRÜ Teadusliku Raamatukogu 9. teaduskonverents, 16.-17. VI 1982 : ettekannete teesid. Tartu, 1982. Lk 15-19.
5. TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogisüsteemi juht. Tartu, 1988. Lk 31.

Kataloogipassi koostaja: Kaja Kruus, detsember 2021